

XUSUSIY KAPITALNI KO'PAYTIRISH OMILLARINI ANIQLASH

*Xoliqulov Anvar Nematovich – SamISI "Iqtisodiy tahlil va statistika" kafedrasini mudiri,
i.f.n., professor*

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarda xususiy kapitalni ko'paytirish omillari, uning iqtisodiy ahamiyati hamda kapital o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy ichki va tashqi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, korxonada moliyaviy barqarorligini ta'minlashda xususiy kapitalning roli ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: xususiy kapital, moliyaviy barqarorlik, foyda, investitsiya, aktivlar, moliyaviy boshqaruv.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi ko'p jihatdan ularning moliyaviy resurslari bilan ta'minlanganligiga bog'liq. Xususan, xususiy kapital korxonada moliyaviy mustaqilligining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Xususiy kapitalning yetarli darajada shakllanishi korxonaning investitsiya imkoniyatlarini kengaytiradi, moliyaviy xavflarni kamaytiradi hamda raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli xususiy kapitalni ko'paytirish omillarini aniqlash va ularni samarali boshqarish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Xususiy kapital tushunchasi va uning ahamiyati

Xususiy kapital – bu korxonada egalari tomonidan kiritilgan mablag'lar hamda korxonada faoliyati natijasida shakllangan taqsimlanmagan foydadan iborat moliyaviy resurslardir. U korxonaning umumiy aktivlari bilan majburiyatlari o'rtasidagi farq sifatida ham aniqlanadi.

Xususiy kapital quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lishi mumkin:

- ustav kapitali;
- qo'shimcha kapital;
- zaxira kapitali;
- taqsimlanmagan foyda.

Xususiy kapitalning yuqori ulushi korxonaning moliyaviy mustaqilligini oshiradi va kreditorlar oldidagi ishonchliligini kuchaytiradi.

Xususiy kapital tahlili uning tarkibidan joy olgan ko'rsatkichlar hisobiga o'zgarib boradi. Har bir tarkibning o'zgarishi ham o'z mazmuniga ko'ra ma'lum ko'rsatkichlarning o'zgarishi orqali amalga oshadi.

1. Ustav kapitali.

Bu schot xususiy (hissador) kapitalining qiymati, qimmatli qog'ozlarning emissiyasi va joriy yil foydasi va zarari hisobiga o'zgarishi mumkin.

2. Qo'shilgan kapital.

Bu schot quyidagi hollarda o'zgarishi mumkin:

- xususiy (hissador) kapitali qiymatining o'zgarishi;
- muomalaga qo'shimcha aksiyalarning chiqarilishida;
- asosiy vositalarning qayta baholanishida;
- foyda va zararlar hisobiga.

3. Rezerv kapitali ham yuqorida keltirilgan o'zgarish sabablari hisobiga amalga oshadi. Faqatgina bu o'zgarishlar tarkibiga foyda hisobidan rezervlarga ajratilgan summalar.

4. Taqsimlanmagan foyda. Bu ko'rsatkich korxonaning hisobot yilida olgan sof foydasi, hissador kapitalining ko'payish yoki kamayishi, qimmatli qog'ozlar emissiyasi, rezerv uchun ajratmalar hisobiga o'zgarishi mumkin.

5. Xususiy kapital bilan qoplanmagan zarar.

- hisobot davrida olingan zarar;
- qimmatli qog'ozlar emissiyasi;
- hissador kapitalining ko'p yoki kam bo'lishi kabi ko'rsatkichlar hisobiga o'zgarishi mumkin.

Bu o'zgarishlar 5- shaklda ham yaqqol ko'zga tashlanib turadi.

Xususiy kapitalni ko'paytirishning asosiy omillari

Xususiy kapitalning o'sishiga ta'sir etuvchi omillarni shartli ravishda **ichki va tashqi omillarga** ajratish mumkin.

1. Ichki omillar

Ichki omillar korxonaning o'z faoliyati natijasida yuzaga keladi.

a) Sof foydaning oshishi. Korxonaning faoliyati natijasida olingan sof foyda xususiy kapitalni ko'paytirishning eng muhim manbalaridan biridir. Foydaning bir qismini reinvetsitsiya qilish kapital o'sishiga xizmat qiladi.

b) Xarajatlarni optimallashtirish. Ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali foyda miqdori ortadi, natijada xususiy kapital ham ko'payadi.

c) Aktivlardan samarali foydalanish. Asosiy vositalar va aylanma mablag'lardan samarali foydalanish korxonaning rentabelligini oshiradi.

d) **Dividend siyosati.** Agar korxonada foydaning katta qismini dividend sifatida taqsimlamasa, taqsimlanmagan foyda ko'payadi va bu xususiy kapitalning oshishiga olib keladi.

2. Tashqi omillar

Tashqi omillar korxonada faoliyatiga tashqi iqtisodiy muhit orqali ta'sir ko'rsatadi.

a) **Investitsiyalar jalb qilish.** Qo'shimcha aksiyalar chiqarish yoki yangi investorlarni jalb qilish xususiy kapital hajmini oshiradi.

b) **Bozor sharoitlari.** Talabning oshishi, yangi bozorlarning ochilishi korxonada daromadining ortishiga sabab bo'ladi.

c) **Davlat iqtisodiy siyosati.** Soliq imtiyozlari, davlat dasturlari va qo'llab-quvvatlash choralari korxonada kapitalning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

d) **Inflyatsiya va moliyaviy muhit.** Makroiqtisodiy barqarorlik investitsiya faolligini oshiradi va kapital ko'payishiga yordam beradi.

Xususiy kapitalni oshirish bo'yicha takliflar

Korxonalarda xususiy kapitalni oshirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- foydani reinvetsitsiya qilish ulushini oshirish;
- investitsiya loyihalarini kengaytirish;
- xarajatlarni boshqarish tizimini takomillashtirish;
- aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- yangi investorlarni jalb qilish.

Xulosa. Xususiy kapital korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi muhim ko'rsatkichlardan biridir. Uni ko'paytirish korxonaning investitsiya imkoniyatlarini kengaytiradi va raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli korxonalar foyda oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda investitsiyalarni jalb qilish orqali xususiy kapitalni oshirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida. –Toshkent. 12.09.2023 yil.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik- xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. -Toshkent: O'zbekiston, 2022. -104 b.
3. Pardayev M.Q., Xoliqulov A.N. Iqtisodiyot sub'ektlarida omilli tahlilni takomillashtirish. Monografiya. Navro'z. – Toshkent. 2014, 236-bet

4. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., Raximov X.A. Korxonalarni raqobatbardoshligini baholash. O'quv qo'llanma. Samarqand.: "Turon nashr" nashriyoti, 2021. – 212-bet.
5. Xoliqulov A.N., Berdiqulov V., Ibodov K.M. Taqqoslama menejment. O'quv-qo'llanma, T.: Iqtisod-moliya nashriyoti, 2021 yil – 162 bet
6. Xoliqulov A.N., Urazov S.SH. Biznes hujjatlarni tuzish. O'quv-qo'llanma, Samarqand: Fan bulog'i nashriyoti, 2022 yil – 150 bet
7. Xoliqulov A.N. Iqtisodiy tahlil va audit. O'quv qo'llanma Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2023, 209 bet
8. Xoliqulov A.N. Turistik korxonalar faoliyati tahlili. O'quv qo'llanma Samarqand.: "STEP-SEL" MCHJ. Nashriyoti, 2024, 314 bet.
9. Xoliqulov A.N., Ibodov K.B. Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi. Darslik, Samarqand.: Fan bulog'i nashriyoti uyi, 2024, 360 bet
10. Xoliqulov A.N. Xizmat ko'rsatish korxonalari samaradorligini tahlil qilishning metodologiyasini takomillashtirish yo'nalishlari. Monografiya. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti – Samarqand.: "STEP-SEL" MCHJ. Nashriyoti, 2023 - 276 bet